

“Involta” Ilmiy Jurnali

Vebsayt: <https://involta.uz/>

SANOAT KORXONALARIDA INNAVASION FAOLIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA KLASTYER MODYELINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdusattorovna

Toshkent Davlat Texnika Universiteti, doktoranti

Annotatsiya: Maqolada klaster tizimida innovatsion samaradorlikka erishish masalalari ko‘rib chiqildi va innovatsion samaradorlikni oshirish chora - tadbirlari va shu sohaga doir muammolarga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Klaster, raqobatbardosh, innovatsiya, konsalting, strategiya, eksport, model.

Асимова Феруза Абдусаторовна

Ташкентский Государственный Технический Университет, докторант.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КЛАСТЕРНОЙ МОДЕЛИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы достижения инновационной эффективности в кластерной системе иделено внимание мерам по повышению инновационной эффективности и проблемам в этой области.

Ключевые слова: кластер, конкурентоспособность, инновации, консалтинг, стратегия, экспорт, модель.

Asimova Feruza Abdusatorovna

Tashkent State Technical University, doctoral student.

IMPROVING THE CLUSTER MODEL OF INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATION ACTIVITY IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

Abstract: The article deals with the issues of achieving innovative efficiency in a cluster system and pays attention to measures to improve innovative efficiency and problems in this area.

Key words: cluster, competitiveness, innovation, consulting, strategy, export, model.

KIRISH

Klaster (inglizcha, cluster) – muayyan yo‘nalishda o‘zlashtirilgan ishlab chiqarish yoki hizmat ko‘rsatish sohasining o‘zgaruvchan elementidir. Iqtisodiy klaster – ma’lum bir hududga (kompaniyalar, korporatsiyalar, universitetlar, banklar va boshqalar) qaratilgan bir-biriga bog‘liq tashkilotlar guruhidir: mahsulotlar, tarkibiy qismlar va ixtisoslashtirilgan xizmatlar, yetkazib beruvchilar, infratuzilma, tadqiqot institatlari, universitetlar va bir birini to‘ldiradigan ayrim kompaniyalar va butun guruhning raqobatbardosh afzalliklarini oshiradigan boshqa tashkilotlardir [1].

Innovatsion klasterni shakllantirish ham bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Innovatsion klasterni shakllanirishdan maqsad – shahar, tuman va viloyat ichida joylashgan bir xil soha korxonalari va ular bilan yagona texnologik zanjirda bo‘lgan ta’lim, ilmiy, injinering, konsalting standartlashtirish, sertifikatlashtirish va boshqa xizmatlarni uyg‘unlashtirish – innovatsion ishlab chiqarishni tashkil etish asosida raqobatbardosh tovarlar yaratishga keng imkoniyatlar yaratish hisoblanadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning innovatsion yo‘liga o‘tish nafaqat O‘zbekiston iqtisodiyotining klaster tizimida to‘planib qolgan muammolarni, balki Hukumatimiz tomonidan jadallik bilan olib borilayotgan islohotlar oldida turgan asosiy vazifalarni hal etish zarurligi bilan ham bog‘liq. Hozirgi sharoitda innovatsion faoliyat

O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning asosiy omili hisoblanadi. Ushbu omildan samarali foydalanish mamlakatimizda klaster tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlashning yagona yo‘lidir. Islohotlar jadallahib, jahon iqtisodiyotining globallashuvi kuchayib borayotgan sharoitda mamlakatimiz qisqa muddatda klaster tizimini rivojlantirishning innovatsion yo‘lga jadal o‘tishni amalga oshirishi, iqtisodiyotning ushbu strategik ahamiyatga ega tarmog‘ini zamon talablariga javob beradigan darajaga yetkazishi lozim. Aks holda klaster tizimi rivojlanishdan ortda qoladi va raqobatbardosh bo‘la olmaydi.

O‘zbekiston prezidentining 2017 yil 14 dekabrdagi «To‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘ri-sida»gi PF-5285-son farmonida O‘zbekiston Respublikasi to‘qimachilik sanoatini yanada isloh qilishning muhim yo‘nalishlaridan biri etib, paxta xom ashvosini yetishtirishdan boshlab unga dastlabki ishlov berish, mahsulotni paxta tozalash korxonalarida keyingi qayta ishlash va yuqori qo‘silgan qiymatli tayyor to‘qimachilik mahsuloti chiqarish bosqichigacha bo‘lgan ishlab chiqarishni integratsiya qilishni nazarda tutuvchi rivojlanishning klaster modelini amalga oshirish belgilangan [2].

Yurtimizda klaster modelini tashkil etish orqali sanoat tarmoqlari samaradorligini oshirish, tizimni tashkil etish bilan bog‘liq muammolarni aniqlash, horijiy mamlakatlar tajribalaridan samarali foydalanish orqali klaster modelini takomillashtirish, tashkil etilayotgan klasterlarni xalqaro bozorlarda raqobatdoshligini ta’minlash tadqiqot ishining dolzarbligini ko‘rsatadi.

ADABIYOTLARNING TAHLILI

Mamlakatimizda klaster tizimining fan, ta’lim va ishlab chiqarishning o‘zaro uyg‘unligiga doir masalalar to‘la tadqiq qilinmagan. Jumladan, klaster tizimining hozirgi sharoitida undagi innovatsion jarayonlarni boshqarish nazariyasi va amaliyoti nuqtai nazaridan yetarli darajada o‘rganib chiqilmayapti. Bu borada tabiiyki fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi muhim vazifadir.

Z.Xaniyazovning ilmiy tadqiqot ishida klaster tizimining kelgusidagi rivojiga doir qonun hujjatlari tahlili keng yoritilgan. Jumladan, muallif maqolada klaster

tizimini rivojlantirish mamlakatimiz iqtisodiyotiga nechog‘lik foydali ekanligini qonuniy asos va tahlillar orqali yoritish bilan birga, klaster tizimining tekstil sohasidagi samaradorlikni ko‘rsatib bergen [4]

Clayton Christensen ilmiy tadqiqotlarida ishbilarmonlar, sanoat tahlilchilari va investorlar uchun mo‘ljallangan klaster tizimi va innovatsiyalar nazariyasi bayon etilgan. Unda keltirilgan tahliliy vositalar kompaniyalarning strategik qarorlarini baholashga imkon beradi, yaqinlashib kelayotgan raqobat jangida kim yutishini va sanoatdagi o‘zgarishlar kutilishini aniqlaydi. Muallif bu vositalardan qanday foydalanishni ko‘rsatgan holda, o‘z tadqiqotida aviatsiya, ta’lim, ishlab chiqarish, sog‘lijni saqlash va telekommunikatsiya kabi beshta sanoat namunasini qo‘llagan [5].

Mamlakatimizda innovatsion boshqaruv samaradorligi masalalari iqtisodchi olimlarimiz M.Q.Pardayev, Ch.Murodov, T.X.Farmonov ilmiy ishlarida o‘rganilgan. Ular o‘z ishlari bilan bozor sharoitida ishlab chiqarishni samarali yuritish nazariyasi va amaliyotini ishlab chiqishga katta hissa qo‘shdi [6].

ASOSIY QISM

Mamlakatimizda tashkil etilayotgan «paxta - to‘qimachilik klasteri» mamlakat iqtisodiy taraqqiyotiga ta’sir etuvchi islohotlardan biridir. Klaster yoki sanoat guruhi, geografik jihatdan bir-biri bilan qo‘shni bo‘lgan muayyan sohada faoliyat ko‘rsatuvchi korxonalar guruhidir.

Klasterlarni tashkil etish hudud, tarmoq va korxona uchun bir qancha afzalliliklar beradi (1-jadval).

**Iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishga xizmat ko‘rsatuvchi
infratuzilmani shakllantirishda innovatsion klaster tashkil etishning
afzalliliklari [7].**

1-jadval

Afzalliliklar	Hudud uchun	Sanoat korxonalari uchun	Klasterning boshqa ishtirokchilari uchun
---------------	-------------	-----------------------------	---

1. Iqtisodiy afzalliklar	Hudud investitsion jozibadorligining o'sishi, soliq to'lovchilar va soliq solish bazasining ortishi	Transaksion xarajatlarning qisqarishi, riskli innovatsion loyihalarni investitsiyalash, marketing tadqiqotlarini birgalikda moliyalashtirish	Transaksion xarajatlarning qisqarishi, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatining oshishi ITTKI uchun xarajatlarning kamayishi, savdolar hajmining ortishi
2. Ijtimoiy afzalliklar	Ish o'rirlari sonining ortishi, kasbiy ta'limgizimi samaradorligining oshishi, aholi turmush darajasining o'sishi	Malakali kadrlar sonining ortishi, yangi bilimlarning paydo bo'lishi, ijtimoiy dastur va loyihalarning amalga oshirilishi	Ixтиrolarni innovatsiyalarga samarali joriy etishni ta'minlovchi barqaror aloqalar tarmog'ining shakllanishi
3. Strukturaviy afzalliklar	Iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish uchun sharoitlarning vujudga kelishi, innovatsion salohiyatning o'sishi	Klaster ishlab chiqarish ko'lamni samarasini vujudga keltiradi, ushbu effekt asosi esa innovatsion yadro hisoblanadi	Boshqa ishtirokchilarning innovatsion salohiyatidan foydalanish va innovatsion g'oyalar uchun sharoit hozirlaydi

Paxta-to'qimachilik klasteri fermer xo'jaliklari faoliyatiga moliyaviy, tashkiliy jihatdan ko'mak beradi, bu esa o'z navbatida paxta xom ashyosini yetishtirishni sifat va miqdor jihatdan o'sishini ta'minlaydi [3].

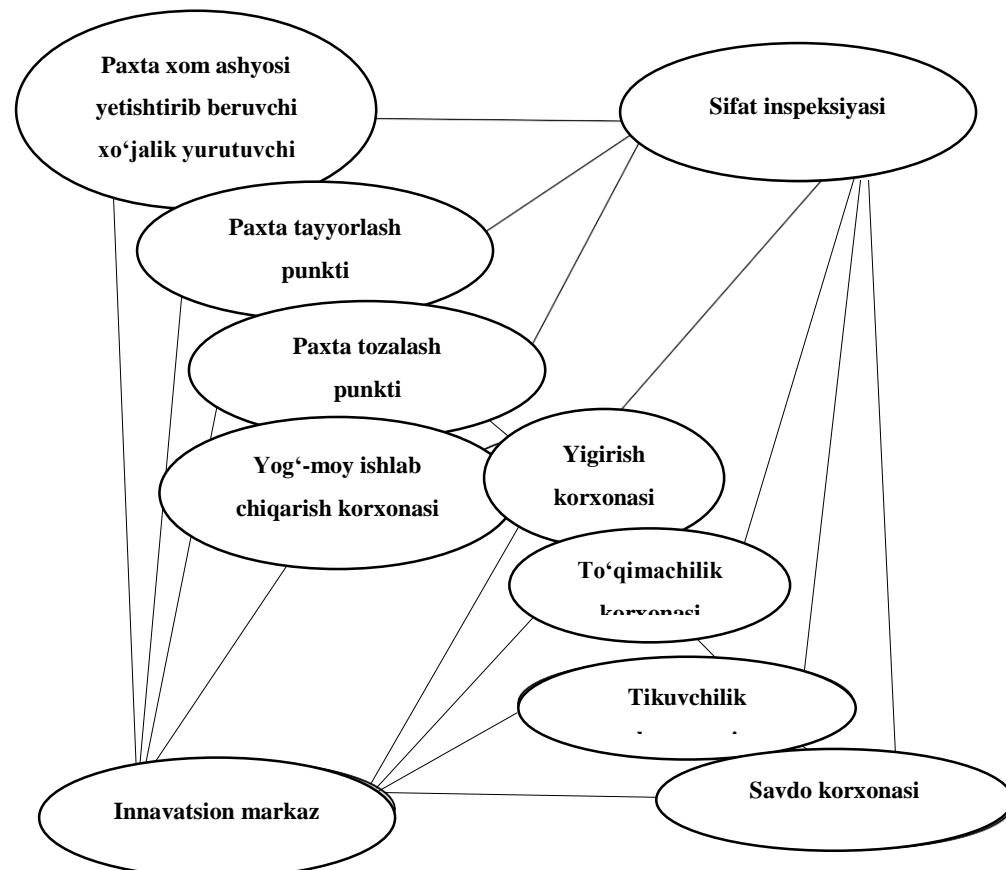
To'qimachilik korxonalari uchun zarur xom ashyo ta'minotidagi uzilishlarning oldi olinadi, paxtaning sifat jihatdan yuqori navlari yetishtiriladi. Klaster to'qimachilik korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishga, yuqori iqtisodiy samaradorlik va rentabellikka erishish vositasidir.

Tatbiq etilgan klaster tizimi albatta o'zining dastlabki ijobiy natijalarini ko'rsatdi. Klaster to'qimachilik korxonalari uchun zarur xom ashyo ta'minotidagi muammolarni bartaraf etish bilan birga, fermer xo'jaliklari moliyaviy tomondan qo'llab-quvvatlash,

ishchilarni ish haqi bilan ta'minlash kabi eng dolzarb masalalar bilan bog'liq muammolar yechimi o'rganildi. Shu bilan birga, klaster tizimini qo'llashda ba'zi kamchiliklar ham aniqlandi. Fermer xo'jaliklari bilan klaster tashkiloti o'rtasida kelishmovchiliklar kuzatildi, bunda ba'zi fermer xo'jaliklari klaster tashkiloti tomonidan ajratilgan normadagi mineral o'g'itlarni o'simliklarga solmasligi, ajratilgan ish haqlari ishchilarga berilmasligi, zararkuranda va turli kasalliklarga qarshi kimyoviy vositalardan foydalanishdagi tartiblarga rioya etmasligi kabi sustgarchiliklarga yo'l qo'yildi.

Modelni tatbiq etishdagi kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida xorijiy mamlakatlarda tashkil etilgan klaster tizimidan oqilona foydalangan holda, «paxta to'qimachilik klasteri»ni «paxta - tikuvchilik klasteri» modeli asosida tashkil etish, klaster mazmunidan kelib chiqqan holda geografik jihatdan bir-biriga yaqin korxonalar faoliyatini yo'lga qo'yish zarur. «paxta - to'qimachilik klasteri» modelini takomillashitirish maqsadida innovatsion markaz, sifat inspeksiyasi, tikuvchilik va savdo korxonasini klaster tarkibida tashkil etish kerak (1-rasm).

1-rasm. «Paxta - tikuvchilik klasteri» modeli

Tikuvchilik va savdo korxonasini klaster tarkibida tashkil etish esa o‘z navbatida klaster tomonidan tayyor qo‘shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarish imkonini beradi. Paxta tolasini eksport qilish hajmining qisqarishi faqat kalava-ip mahsuloti ishlab chiqarish hisobiga emas, balki tayyor mahsulot ishlab chiqarish yordamida erishiladi. Shuning uchun taklif etilayotgan modelni klasterlar faoliyatiga qo‘llash samarali va istiqbolli hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqot ishida tahlil etilgan ma’lumotlar va tadqiqotlar quyidagi masalalarga e’tibor qaratish zarurligini keltirib chiqardi:

- **klasterlar tashkil etishda korxonalarining geografik jihatdan joylashuvi, bir- biriga yaqinligi asosiy mezon bo‘lib xizmat qilishi zarur;**
- tashkil etilayotgan «paxta - to‘qimachilik klasteri» faoliyatini o‘rganish natijasida yo‘l qo‘yilayotgan kamchilik va muammolarga asoslanib, «paxta - tikuvchilik klasteri» modelini tashkil etish zaruriyat sezmoqda, taklif etilayotgan klaster tarkibida innovatsion markaz, sifat inspeksiyasi, tikuvchilik va savdo korxonasini tashkil etish zarur;
- mamlakatimizda tashkil etilayotgan «paxta - to‘qimachilik klasteri» modelini «paxta - tikuvchilik klasteri» modeli asosida tashkil etish bo‘yicha yangi tarkibiy tuzilmani taklif etamiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtisodiyot tarmoqlari va sohalariga innovatsiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha qo‘sishimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” qarori, // Xalq so‘zi, 2018 yil 8 may, 92- son.
2. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2019 yil 12 fevraldaggi «To‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini isloh qilishni yanada chuqurlashtirish va uning eksport salohiyatini kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi pQ-4186-son qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 31 martdagи «paxta- to‘qimachilik ishlab chiqarishlari va klasterlari faoliyatini tashkil etish bo‘yicha qo‘srimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 253-son qarori.

4. Xaniyazov Z. “Klaster rivoji uchun yaxlit qonuniy asos zarur”. // Xalq so‘zi, 2018 yil 6 dekabr, 251-son.

5. Clayton Christensen “Chto dalshe? Teoriya innovatsiy instrumert predskazaniya otrslevykh izmeneniy”, Nyu-York, 2004 g

6. Pardayev M.Q., Pardayev O.M. Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotini rivojlantirishda innovatsiyalardan foydalanishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish // Innovatsion rivojlanish asosida milliy iqtisodiyotni modernizatsiyalash: muammolari, yechimlari va istiqbollari. – 2015, 22 6

7. www.stat.uz